

4. Вихованець, І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Вихованець, І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
6. Вінтонів, М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : [монографія] / М. О. Вінтонів. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – 327 с.
7. Городенська, К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : [монографія] / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
8. Гуйванюк, Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
9. Дацко, Т. Ф. Коммуникативная структура простого предложения в английском и русском языках : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Дацко Татьяна Федоровна. – Краснодар, 2006. – 337 с.
10. Загнітко, А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
11. Золотова, Г. А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
12. Іваницька, Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Частина перша / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2002. – 169 с.
13. Кульбабська, О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2011. – 672 с.
14. Межов, О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
15. Мірченко, М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – Вид. 2-ге, переробл. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
16. Сиротинина, О. Б. Лекции по синтаксису русского языка / О. Б. Сиротинина. – М. : Высшая школа, 1980. – 141 с.
17. Шульжук, К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Стаття надійшла 20.08.2016 року

УДК 811.161.2'367.622'366.54

Василь Денисюк
(Умань, Україна)

ВАРІАНТНІ ФОРМИ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ ЯК МОВНИЙ ЛАКМУС ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК XVII–XVIII ст.

У статті проаналізовано функціонування давального відмінка іменників чоловічого роду II відміни в літописних пам'ятках у контексті розвитку української літературної мови XVII–XVIII ст. З'ясовано, що система іменника, засвідчена в

текстах історіографічного жанру, відображає тенденцію до активного використання форм на *-ови* / *-еви* в іменниках – назвах істот і практично повну відсутність цих флексій в іменниках – назвах неістот, що становить своєрідну стилістичну морфологічну ознаку сучасної української літературної мови.

Ключові слова: система словозміни іменника, українська літературна мова XVII–XVIII ст., церковнослов'янська мова, флексія, чоловічий рід, давальний відмінок.

Денисюк В. Вариантные формы дательного падежа существительных как языковой лакмус письменных памятников XVII–XVIII вв.

В статье проанализирован дательный падеж существительных мужского рода II склонения в летописных памятниках в контексте развития украинского литературного языка XVII–XVIII вв. Установлено, что система дательного, зафиксированная в текстах историографического жанра, отражает тенденцию к активному использованию форм на *-ови* / *-еви* в существительных – названиях живых существ и практически полное отсутствие этих флексий в неодушевленных существительных, что составляет своеобразный стилистический морфологический признак современного украинского литературного языка.

Ключевые слова: система словоизменения существительного, украинский литературный язык XVII–XVIII вв., церковнославянский язык, флексия, мужской род, дательный падеж.

Denysyuk V. Various dative forms of nouns as the linguistic litmus of the written records 17th – 18th cc.

In this article was analyzed the functioning of dative case masculine nouns II declination in annalistic records in the context of the development of Ukrainian literary language 17th – 18th cc.

Against the general background of the observed records we can affirm that the dative case of masculine nouns II declination has an ending *-y* / *-ю*. It is obviously that this «advantage» was provided by texts, where was used Ukrainian variant of Church Slavonic language or these texts were denoted by the influence of Russian language, not as Lingvo of Ukrainian commonalty of that time, but as the result of established restrictions and suppressions to print Ukrainian-language books. But we can see a tendency of using mostly forms *-ови* / *-еви* for subject's endings – names of human beings and practically full absence of these endings in subjects – names of non-beings, which is a stylistic morphological feature of modern Ukrainian literary language.

Keywords: noun inflection system, Ukrainian literary language 17th – 18th cc., Church Slavonic language, inflection, masculine, dative.

Формування граматичної будови української мови становить значний інтерес для лінгвістів. Сучасні говірки є свідченням того, що цей процес ще далекий від свого завершення. Особливо це помітно у відмінковій парадигмі іменників, який у більшості відмінків має варіантні флексивні форми. Актуальність статті визначається тим, що властиве мові варіювання одиниць морфології є сигналом динаміки в самій мовній системі. Саме тому спостереження над функціонуванням граматичних варіантів у різножанрових писемних пам'ятках дозволяє зрозуміти зміни в системі мови, що відбувалися на різних етапах її розвитку. Крім того,

вивчення пам'яток писемності української мови в такому аспекті дає змогу історикам мови пов'язати використання тих чи тих варіантних форм і кількісні параметри їх використання з певними стилями, відтак підкреслюючи думку про функціональну стилістику та її актуальність у сучасній історичній лінгвістиці.

Нашу увагу привернув давальний відмінок однини іменників чоловічого роду II відміни. В останній редакції українського правопису зазначено: «У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові**, **-еві**, **-єві** або **-у**, **-ю**. 1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду: *будинкові, відмінкові, директорові, дубові, майстрові, нахилові, Петрові, піонерові, робітникові, розумові; велетневі, журавлеві, каменеви, пневі, секретареві, товаришеві, шахтареві; добродієві, краєві, носієві, Сергієві, солов'єві*. Ці ж іменники приймають і закінчення **-у** (**-ю**): *будинку, відмінку, директору* й т. д.» [7, с. 86–87]. Отже, правописом закріплено варіантні форми як нормативні. У такому випадку чи не спричинить паралелізм до витіснення однієї з форм, зокрема **-ові**, **-еві**, **-єві**, що спостерігаємо в живому мовленні? Тим паче, що цю тенденцію активно підтримує російська мова. З огляду на це логічним є з'ясування питання, коли ж яке закінчення потрібно вживати і як це відображено в пам'ятках писемності.

На думку О. О. Тараненка, «варіанти мовних одиниць – це видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т. ін.), але не порушують принципу її тотожності» [6, с. 62]. Морфологічні варіанти, як зауважує науковець, відмінні наявністю різних формотворчих афіксів та парадигмою відмінювання (дієвідмінювання) [6, с. 63]. В. М. Немченко граматичними варіантами вважає «видозміни слів, що розрізняються граматичними морфемами при збігу граматичного і лексичного значення» [5, с. 4].

Зазначимо, що проблема становлення та функціонування відмінкових форм давального відмінка однини іменників II відміни чоловічого роду має велику історіографію як для синхронії, так і для діахронії. У контексті морфологічних особливостей писемних пам'яток специфіку вираження форм давального відмінка іменників чоловічого роду досліджували І. М. Керницький [4], Г. В. Воронич [1], Т. В. Фунікова [8] та ін. В академічному виданні «Історія української мови. Морфологія» варіантність форм давального відмінка окреслено так: «Флексія **-у** (**-ю**) – це успадкована з давньоруської мови флексія дав. відм. однини іменників з колишніми основами на **-ǫ-**, **-jж**; флексія **-ові** (**-еві**) – фонетично змінена давньоруська флексія дав. відм. однини іменників з колишньою основою

на **-ї-**, хоч уже в давньоруських пам'ятках кожна з цих флексій могла вживатися і в основах на **-ї-**, **-їж**, і в основах на **-ї-**. Староукраїнські пам'ятки засвідчують вживання в дав. відм. однини іменників чол. роду флексій **-у (-ю)**, **-ови (-еви)** та її різновиду **-овѣ (-евѣ)** і зрідка **-і (ѣ -ѣ)**. Найпоширенішою флексією дав. відм. однини в староукраїнських пам'ятках є флексія **-у (-ю)**. Менш поширеними в староукраїнських пам'ятках є флексії **-ови (-еви)**, **-овѣ (-евѣ)**» [3, с. 93].

Мовознавці вказують і на територіальну диференціацію побутування флексії. Так, В. Курашкевич, проаналізувавши українські грамоти XIV–XV ст. з різних територій, указує, що в грамотах із північних територій функціонує тільки закінчення **-у (-ю)**, у галицьких – засвідчено форми на **-у (-ю)** та **-ови (-еви, -єви)** [10, с. 109]. Цю ж думку підтверджує Л. Л. Гумецька, яка пише, що для пам'яток західноукраїнської мови XIV–XV ст. властива наявність паралельних конкуруючих форм **-ови/-у** в давальному відмінку іменників чоловічого роду [2, с. 32]. В. Ярошенко в молдавських грамотах також зафіксував відмінкові форми на **-у (-ю)**, **-ови (-еви)**, **-овы (-евы)**, **-овѣ (-евѣ)** [9, с. 292]. У пам'ятках ділової мови XVI ст. з Волині та Київщини, за спостереженнями І. М. Керницького, панівною є форма **-у (-ю)**, закінчення **-ови (-еви)** засвідчено спорадично [4, с. 41]. У пам'ятках XVII ст., особливо із середньої Наддніпрянщини, за даними Г. В. Воронич, типовою є флексія **-ові**, що вживається в іменниках – як назвах істот, так і неістот [1, с. 57]. Т. В. Фунікова довела, що в мові історіографій XVII ст. «Синопису» та «Хроніці» Ф. Софоновича панівною флексією в давальному відмінку однини чоловічого роду є **-у (-ю)**. Від назв осіб може вживатися як флексія **-у (-ю)**, так і флексія **-ови (-еви)** [8, с. 29–30]. Отже, такі висновки зроблено на основі вивчення переважно ділових пам'яток. Для з'ясування ж повноти проблеми необхідне дослідження пам'яток різних жанрів. Матеріалом нашої розвідки слугували писемні тексти літописного жанру XVII–XVIII ст., що презентують один з основних напрямків стильової палітри української мови окресленого періоду.

Особливістю досліджуваних пам'яток є, по-перше, їхнє авторство й територіальна належність, по-друге, мова. Цих два аспекти тісно переплетені, оскільки визначають використання тієї чи тієї форми. Авторами літописів були як представники козацтва, відповідно, мова таких творів насичена народнорозмовними формами, так і особи духовного сану, які у своїй творчості послуговувалися українським варіантом церковнослов'янської мови, де за довгий час співіснування переплелися риси двох мов – церковнослов'янської та української.

Одразу зазначимо, що у двох з аналізованих творів – «Короткому описі Малоросії» та Межигірському літописі – автори використали форми давального відмінка іменників чоловічого роду II відміни тільки на **-у**

(-ю): -у – для іменників із твердою основою, -ю – м'якою, зокрема на й. Це стосується іменників-апелятивів – як назв неістот, так і істот, напр.: *народу* (МЛ, с. 96); *цару московському* (МЛ, с. 98); *цару турецькому* (МЛ, с. 98); *козаку* (Описаніє, с. 214); *князю Четвертенському* (Описаніє, с. 221); *яссиру* (Описаніє, с. 223); *яссіру* (Описаніє, с. 292); *государю* (Описаніє, с. 225–226); *королю* (Описаніє, с. 232); *сыну* (Описаніє, с. 234); *боярину, столнику, митрополиту* (Описаніє, с. 240); *хану* (Описаніє, с. 242); *Турчину* (Описаніє, с. 272); *городу* (Описаніє, с. 278); *сыну его, полковнику нѣжинському* (Описаніє, с. 311). Використання цих же флексійних форм властиве й онімній лексиці, яку вжито як самостійно, так і з апелятивним компонентом, напр.: *Богу* (Описаніє, с. 223); *отцу его Михайлу* (Описаніє, с. 219); *Радулу* (Описаніє, с. 237); *знову Юрію вручить чинъ гетманства и вручили, отдавши его въ опеку Носачу обозъному, Григорию Лесницькому судии да Ивану Виговському писару генералнымъ, и постановили совѣтно, дабы Выговскій, яко усвоенный дому Хмелницького, идучи на войну, клейноти до себе принималъ, а из походу ворочаясь, ему Юрию гетману отдавалъ* (Описаніє, с. 250); *Сомку* (Описаніє, с. 261); *Дамяну Многогрѣшному* (Описаніє, с. 269); *Михайлу Ханенку, полковнику уманському* (Описаніє, с. 272); *Феодору Алексѣвичу, Иоанну Алексѣвичу* (Описаніє, с. 275); *Самуйловичу* (Описаніє, с. 277); *Андрею Цею, Ивану Лисенку* (Описаніє, с. 277); *королю Яну Собецькому* (Описаніє, с. 279); *гетману Самуйловичу* (Описаніє, с. 280); *князю Голицину* (Описаніє, с. 288); *боярину и воеводѣ Алексѣю Семеновичу Шеину* (Описаніє, с. 295); *брегадиру Стефану Веляминову* (Описаніє, с. 306); *Павлу Полуботку* (Описаніє, с. 308); *сину гетманському, Павлу Апостолу* (Описаніє, с. 312); *князю Шаховському да обозному генералному господину Якову Лизогубу* (Описаніє, с. 319).

Активно автор «Короткого опису Малоросії» послуговується формою давального відмінка з прийменником *к* [3, с. 413], використання якого, за даними «Словника української мови», в сучасній українській мові кваліфікують застарілим (СУМ, IV, с. 63), напр.: *къ гетману Хмелницькому* (Описаніє, с. 229); *къ коронному гетману* (Описаніє, с. 233); *къ молдавському господарю* (Описаніє, с. 234); *къ турецькому царю* (Описаніє, с. 236); *к государю царю и великому князю Алексѣю Михайловичу* (Описаніє, с. 239); *к народу* (Описаніє, с. 239); *къ Нѣжину* (Описаніє, с. 260); *къ Чигрину* (Описаніє, с. 264); *къ Дорошенку* (Описаніє, с. 269, 276); *къ хану кримському* (Описаніє, с. 269); *къ Ладижину* (Описаніє, с. 279); *къ Днѣпру* (Описаніє, с. 284); *къ зятю своему Петру Петровичу Толстому, полковнику нѣжинському* (Описаніє, с. 305); *къ гетману Скоропадському* (Описаніє, с. 306); *къ полку стародубовському* (Описаніє, с. 307); *къ Терку* (Описаніє, с. 308).

У двох пам'ятках – Гукливіському літописі та «Хронології високославних ясновельможних гетьманів» – по одному разу фіксуємо форми давального відмінка на **-ови**, **-єви**, що підтверджують специфіку їхнього використання: основа на твердий – **-ови**, основа на шиплячий – **-єви**, напр.: *орсагови* (ГЛ, с. 80); *Барабашеви* (Хронологія, с. 113). Інші випадки вживань демонструють давні традиції побутування флексії **-у / -ю** залежно від основи, напр.: *єп^сну Коледію Єзовѣцику* (ГЛ, с. 76); *єп^сну Андрею Бачи^скїи* (ГЛ, с. 76); *Петру Конашевичу Сагайдачному, Дорошу Коцкевичу, Михайлу Дорошенку, Тимофею Арандаренку, Леонтію Бубновському, Богдану Хмелницкому, Йоанну Виговському* (Хронологія, с. 114); *къ цару* (Хронологія, с. 116); *Павлу Тетерѣ* (Хронологія, с. 116); *императору Петру Первому* (Хронологія, с. 119); *къ пресвѣтлѣйшему Всероссійському престолу* (Хронологія, с. 121); *архієпископу Рафаїлу* (Хронологія, с. 121); *господину Гендрикову, полномочному министру* (Хронологія, с. 123).

Інші досліджувані тексти також ілюструють активне використання обох флексійних форм. Однак закінченню **-ови / -єви** автори віддають перевагу у випадку використання іменника, що позначає істоту, напр.: **-ови**: *послови* (КЛ, 5, с. 111; ЛБ, с. 65); *Гетманови* (КЛ, 5, с. 111; ЧЛ, с. 6); *блгодариша бѣгови* (ЛГМ, с. 5); *Любартови* (ЛБ, с. 64); *Писимунтови* (ЛБ, с. 64); *Троянови* (ЛБ, с. 64); *Дорошенкови* (ЛД, с. 232); *турчинови* (ЛД, с. 233; ЛЛ, с. 32); *Ханенкови* (ЛД, с. 234); *цесарови* (ЛД, с. 234; ЧЛ, с. 19); *сынови* (ЧЛ, с. 9); *народови* (ЧЛ, с. 9); *татаринови* (ЧЛ, с. 14); *Алексеови* (ЧЛ, с. 16); *солтанови* (ЛЛ, с. 13; ЧЛ, с. 8); *мона^стирови г^ссты^скому* (ЛГМ, с. 5); **-єви**: *г^сдеви* (ЛГМ, с. 3); *коневи* (ЛБ, с. 65); *царєви* (ЛБ, с. 65; ЧЛ, с. 24); *кroleви* (ЛБ, с. 66; ЧЛ, с. 26); *королеви* (ЛД, с. 231; ЛЛ, с. 45); *Москалеви* (ЧЛ, с. 12); *Юрасєви* (ЛЛ, с. 19); *Государєви* (ЛЛ, с. 21); *мн^стревѣ* (ЛГМ, с. 5). Звертає на себе увагу невиробленість ще чітких критеріїв у вживанні флексії в іменниках на **-р**, як це спостерігаємо, наприклад, у лексемах *цар*, *цесар*, *монастир*, *государ*. Це ж стосується й іменників на шиплячий та **й**, для яких нормативним є закінчення **-єви**, напр.: *папєжови* (ЛБ, с. 64; ЧЛ, с. 5); *Тугай-беови* (ЧЛ, с. 8); *Кочубєови* (ЧЛ, с. 24).

Крім уже традиційних, принаймні у графічному оформленні, варіантів закінчення **-ови / -єви**, аналізований матеріал засвідчує і такі форми: **-овы**: *Веславовы* (ЛБ, с. 63); *Заславовы* (ЛБ, с. 63); *Святополковы* (ЛБ, с. 63); *Ияроморовы* (ЛБ, с. 63); *Дорошенковы* (ЛД, с. 234); **-ові**: *Всеволоді* (ЛБ, с. 63); **-овѣ**: *ляховѣ* (ЛД, с. 231); *Дорошенковѣ* (ЛД, с. 233).

У досліджуваних пам'ятках фіксуємо форми давального відмінка з прийменником *противу/противъ*, що з XIII ст. поступово почали

витіснятися формами родового відмінка [3, с. 441], напр.: *против стрыєви* (КЛ, 2, с. 115); *против цесарови Фридрихови* (ЛБ, с. 64).

Акцентуємо й на тому, що поодинокими випадками репрезентовано використання флексії **-ови** / **-єви** в іменниках – назвах неістот: *орсагови* (ГЛ, с. 80); *мона^ттирови г^сты^нскому* (ЛГМ, с. і); *мн^стревѣ* (ЛГМ, с. і). Слушною видається думка Г. В. Воронич, яка зазначає, що «у таких іменниках при виборі закінчення **-ові** відіграє роль звуження лексичного значення, в якому конкретизуються найменування осіб, живих істот» [1, с. 57]. Справді, зафіксовані нами іменники демонструють семантичні зрушення в напрямку від більш загального значення (край, монастир) до конкретнішого (жителі краю, мешканці монастиря), що стало визначальним у виборі флексії **-ови** / **-єви** для утворення таких форм давального відмінка.

Нерегламентованим було використання поряд кількох іменників чоловічого роду у формі давального відмінка. Більшість контекстів засвідчує, що автори надавали перевагу однаковим закінченням, напр.: *кн^зю Василю* (КЛ, 2, с. 118); *Алексею Михайловичу, царю московскому* (ЧЛ, с. 11); *Августови Сасови, королеви полскому* (ЧЛ, с. 22); *королеви полскому Августови* (ЧЛ, с. 24); *царю Петру* (ЧЛ, с. 25, 27); *атаманови запорозскому Кост^ѣ Горд^ѣенкови* (ЧЛ, с. 26); *Петру Алекс^ѣевичу, царю* (ЧЛ, с. 27); *пану гетману Ілл^ѣчу Скоропадскому было* (ЧЛ, с. 28); *полковнику Павлу Полуботку* (ЧЛ, с. 32); *генералу мозору и гвардіи преображенского полку мазору Андрею Івановичу Ушакову* (ЧЛ, с. 33); *старц^ѣ іоаса^фѣ* (ЛГМ, с. і); *хваленіє б^гѣ тв^ориц^ѣ* (ЛГМ, с. г); *митрополиту іов^ѣ, еп^спу исайї, еп^спу авраїмию* (ЛГМ, с. єї); *ко кн^зю ко^нстантію корибуту вишневецькому* (ЛГМ, с. к); *кн^зю Витовту* (ЛБ, с. 65); *кролю Жигимонту* (ЛБ, с. 66); *П(а)ну Б(о)гу* (ЛБ, с. 67); *королевицу Владиславу* (ЛЛ, с. 5); *отцу его Михайлу* (ЛЛ, с. 7); *къ великому царю Алексію Михайловичу, самодержциу всероссійскому* (ЛЛ, с. 14); *къ Асламъ Кгерей, хану крымскому* (ЛЛ, с. 15); *Юрасю, сыну своему младол^ѣтнему* (ЛЛ, с. 17); *Івану Виговскому, писарю енералному войсковому* (ЛЛ, с. 18); *Михайлу Ханенку, полковнику уманскому* (ЛЛ, с. 27); *гетману Самойловичу* (ЛЛ, с. 29); *королю Яну Саб^ѣскому* (ЛЛ, с. 30); *Петру Дорошенку, гетману чигиринскому* (ЛЛ, с. 30); *къ Дорошенку, тестю своему* (ЛЛ, с. 33); *боярину князю Галицьину* (ЛЛ, с. 35); *козаку тому, Свириду Перебенди* (ЛЛ, с. 43); *Августу королю полскому* (ЛЛ, с. 43); *къ зятю своему Петру Толстому, полковнику Н^ѣжинскому* (ЛЛ, с. 55); *сенатору и генералу-лейтенанту Семену Івановичу Нарышкину* (ЛЛ, с. 62); *кн^зю Андрею Трофимовичу Борятынскому* (ЛЛ, с. 64); *запорожскому козаку Іосифу Волку* (ЛЛ, с. 65); *къ генералу фельтмаршалу Каролу Фон^ъ-Миниху* (ЛЛ, с. 68).

Одиничними випадками презентовано спроби використання різних флексій для забезпечення милозвучності, проте таку диференціацію автори здійснювали непослідовно, напр.: *сынови своему Тимошу* (ЛЛ, с. 12); *п̃ну Пётрови Кунашевичови Сагайдачному* (КЛ, 5, с. 112); *королеви полскому Яну Казимирови* (ЧЛ, с. 13). В останній редакції правопису на цю особливість звернено увагу у примітці: «Коли в тексті зустрічається поряд кілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень слід спочатку вживати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді – **-у (-ю)**: *Симоненкові Василю Андрійовичу, Леонідові Миколайовичу Іваненку, добродієві бригадиру*» [7, с. 86].

Інші приклади демонструють уживання флексії **-у / -ю** в іменниках – назвах істот і неістот, напр.: *Радивилу* (ЧЛ, с. 10); *цару* (ЧЛ, с. 11); *Павлу Тетерѣ* (ЧЛ, с. 14); *Юрію Хмелницкому* (ЧЛ, с. 13); *къ государю* (ЧЛ, с. 33); *бл̃же^нному ѿцу ісаїи* (ЛГМ, с. ̃); *патриарху* (ЛГМ, с. а̃); *б̃гу* (КЛ, 5, с. 114; ЛГМ, с. к̃а); *архима^ндритѣ* (ЛГМ, с. а̃); *ко гд̃ѣ* (ЛГМ, с. і̃); *к Новугороду* (КЛ, 2, с. 117); *к Витовту* (КЛ, 2, с. 117); *манастыру* (КЛ, 2, с. 114); *ко Судомиру и Завифвосту* (КЛ, 5, с. 104); *папѣжу* (КЛ, 5, с. 104); *ко отцу* (КЛ, 2, с. 114); *ко Западу* (КЛ, 5, с. 107); *ку Смоленську* (ЛБ, с. 66); *п(а)ну* (ЛБ, с. 65); *кресту* (ЛБ, с. 71); *гетману* (ЛЛ, с. 3); *козаку* (ЛЛ, с. 3); *Павлюку* (ЛЛ, с. 6); *народу, сыну, брату* (ЛЛ, с. 12); *хану* (ЛЛ, с. 14); *къ народу малороссійскому* (ЛЛ, с. 14); *Юрасю* (ЛЛ, с. 16, 19); *Ханенку* (ЛЛ, с. 27); *Дорошенку* (ЛЛ, с. 30); *къ Чигрину* (ЛЛ, с. 30); *къ Шліонску* (ЛЛ, с. 35); *къ Государямъ Царямъ Іоанну и Петру Алексіевичамъ* (ЛЛ, с. 37); *къ роду христіанскому* (ЛЛ, с. 42); *къ шведскому королю* (ЛЛ, с. 47); *къ Дону* (ЛЛ, с. 51); *къ Днѣпру* (ЛЛ, с. 31); *къ военному походу* (ЛЛ, с. 63). Уживання ойконіма *Умань* у формі давального відмінка доводить, що первинно це був іменник чоловічого роду, напр.: *к Уманю* (ЛД, с. 234).

Отже, на загальному тлі обстежених пам'яток можна констатувати, що в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду II відміни переважає закінчення **-у / -ю**. Очевидним є те, що таку «перевагу» забезпечили тексти, позначені використанням українського варіанта церковнослов'янської мови чи впливом російської мови не як лінгви тодішнього українського соціуму, а як наслідок запроваджених обмежень і заборон друкувати україномовні книги. Однак спостерігаємо тенденцію до активного використання форм на **-ови / -єви** в іменниках – назвах істот і практично повну відсутність цих флексій в іменниках – назвах неістот, що становить своєрідну стилістичну морфологічну ознаку сучасної української літературної мови. Перспективним вважаємо дослідження особливостей вираження форм давального відмінка іменників чоловічого роду в пам'ятках інших жанрів.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГЛ – Гукливіський літопис (Угроруські літописні записки) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1911. – Т. 106. – Кн. 4. – С. 73–82.

КЛ – Київський літопис першої чверті XVII ст. // Український історичний журнал 1989. – № 2. – С. 107–120; 1989. – № 5. – С. 103–114.

ЛБ – Мицик Ю., о. Літопис Яна Бінвільського / Ю. Мицик // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. – 2002. – Т. 20. – Ч. 2. – С. 60–77.

ЛГМ – Летопись Густынского монастыря // Чтения в Обществе истории и древностей российских. – 1848. – № 8. – 76 с.

ЛД – Мыцык Ю. А. «Літописец» Дворецких – пам'ятник українського летописання XVII в. / Ю. А. Мыцык // Летописи и хроники 1984. – М., 1984. – С. 219–234.

ЛЛ – Лѣтописецъ или описание краткое знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что въ которомъ году дѣялось въ Украины малороссійской обоихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда Гетманомъ былъ козацкимъ (1506–1737) // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – К., 1888. – С. 1–69.

МЛ – Межигорская лѣтопись (1608–1700) // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси / под. ред. В. Б. Антоновича. – К., 1888. – С. 95–100.

Описание – Краткое Описание Малороссии // Лѣтопись Самовидца по новооткрытымъ спискамъ съ приложениемъ трехъ малороссійскихъ хроникъ: Хмельницкой, «Кратного Описания Малороссии» и «Собрания Историческаго». – К., 1878. – С. 209–319.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

Хронологія – Хронологія высокославныхъ ясновельможныхъ гетмановъ (1506–1765) // Южнорусские летописи, открытые и изданные Н. Белозерским. – К., 1856. – Т. 1. – С. 107–124.

ЧЛ – Черниговская летопись по новому списку (1587–1725) и Коломацкие челобитные / оттиск из Киевской Старины ; изд. Ал. Лазаревского. – Киев, 1890. – 44 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронич, Г. В. Форми давального відмінка на -ові / -у / Г. В. Воронич // Культура слова. – К. : Наук. думка, 1983. – Вип. 24. – С. 56–58.
2. Гумецкая, Л. Л. К вопросу о языке молдавских грамот XIV–XV вв. / Л. Л. Гумецкая // Otázky dějin střední a východní Evropy. Vyd. 1. – Brno, 1971. – С. 25–35.
3. Історія української мови: Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
4. Керницький, І. М. Система словозміни в українській мові: на матеріалах пам'яток XVI ст. / І. М. Керницький. – К. : Наук. думка, 1967. – 288 с.
5. Немченко, В. Н. Грамматическая вариативность слова в современном русском языке и литературная норма : учебное пособие / В. Н. Немченко. – Нижний Новгород : Изд-во Нижегородского ун-та, 1998. – 282 с.

6. Тараненко, О. О. Варіанти мовних одиниць / О. О. Тараненко // Українська мова: енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 62–63.
7. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т української мови НАН України. – К. : Наук. думка, 2015. – 288 с.
8. Фунікова, Т. В. Становлення флексій давального та місцевого відмінків іменників чоловічого роду в українській літературній мові XVII ст. (на матеріалі «Синопису» та «Хроніки» Ф. Софоновича) / Т. В. Фунікова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філологія. № 994. Вип. 64. – Харків, 2012. – С. 28–34.
9. Ярошенко, В. Українська мова в молдавських грамотах XIV–XV ст. / В. Ярошенко // Збірник Комісії для дослідження старої української мови. – Т. 1. – К., 1931. – С. 247–338.
10. Kuraszkiewicz, W. Gramoty halicko-wolyńskie XIV–XV wieku / W. Kuraszkiewicz. – Kraków : Skład Główny : Gebethner i Wolff, 1934. – 173 p.

Стаття надійшла 07.04.2016 року

УДК 81'246.2 + 81'255.2

Надежда Никитина
(Минск, Республика Беларусь)

О СТАТУСЕ АВТОРСКОГО ПЕРЕВОДА В КОНТЕКСТЕ СИТУАЦИИ БИЛИНГВИЗМА

В статье рассматриваются проблемы статуса авторского перевода, его связи с мышлением и поведением билингвальной языковой личности, устанавливаются причины обращения авторов к самостоятельному переводу своих произведений, а также факт правомерности изменений, вносимых в текст оригинала при авторском переводе. Предпринята попытка обобщить существующие взгляды на лингвистическую сущность, коммуникативную и художественную значимость авторского перевода. В статье представлен широкий обзор отечественных и зарубежных источников по проблемам изучения авторского перевода.

Ключевые слова: авторский перевод, билингвизм, билингвальная языковая личность, внутренний конфликт, интерференция, коммуникация.

Нікітіна Н. Про статус авторського перекладу в контексті ситуації білінгвізму.

У статті розглядаються проблеми статусу авторського перекладу, його зв'язки з мисленням та поведінкою білінгвальної мовної особистості, встановлюються причини звернення авторів до самостійного переведення своїх творів, а також факт правомірності змін, внесених у текст оригіналу при авторському перекладі. Зроблена спроба узагальнити існуючі погляди на лінгвістичну сутність, комунікативну та художню значимість авторського перекладу. У статті